

megvalósításával jelentős mértékben csökkenthető a fényszennyezés, anélkül, hogy a világítás célja csorbulna. A megtakarítható energia mennyisége is tekintélyes, így a világítás intelligensebbé tétele hosszabb távon megtérül. Sok esetben egy egyszerű kapcsolóval megszüntethető az éppen akkor feleslegesen használt fény. Ha minél több alkalommal ezek az egyszerű elveket, s talán

megfelelő törvényi szabályozás is készítené a fényt kibocsátókat erre, akkor nyugodtak lehetnénk afelől, hogy száz év múlva is látják majd az utódaink a Tejutat, s megfelelően ünnepelhetik a csillagászatot, nem csak egy évforduló ürügyén.

Kulcsszavak: *Csillagászat Nemzetközi Éve, fény-sűrűség, fényszennyezés, szórás, zavaró fény*

IRODALOM

Spada, Francesco – Krol, M. C. – Stammes, P. (2006): McSCIA: Application of the Equivalence Theorem in a Monte Carlo Radiative Transfer Model for Spherical Shell Atmospheres. *Atmospheric Chemistry and Physics Discussions*. 6, 4823–4842. <http://www.atmos-chem-phys.net/6/4823/2006/acp-6-4823-2006.pdf>

Tóth Zoltán (2009): A légkör rövidhullámú sugárzását kibocsátásának hosszú távú változása Budapest felett. *Magyar Tudomány*. 4, 428. <http://www.matud.iif.hu/09apr/06.html>

Homage á M. Zemplén Jolán (1911–1974)

BEVEZETŐ GAZDA ISTVÁN ÉS GHEORGHE STRATAN ÍRÁSÁHOZ

Fehér Márta

a filozófiai tudomány doktora, egyetemi tanár,
BME Filozófia és Tudománytörténet Tanszék
feherm@filozofia.bme.hu

Az alább közölt két írásnak évfordulós aktualitása van. 2009 nemzetközi Galilei év, mert négyszáz éve, 1609 júliusában végezte Galileo Galilei az első távcsöves megfigyeléseit és 1610 elején jelent meg a *Nuncius Sidereus*, a megfigyeléseiről szóló beszámolója.

Most folyó évnek magyar vonatkozása is van: ötven évvel ezelőtt jelent meg egy kötet, Galilei egyik, 1632-ben publikált fő művének a röviden *Dialogo*-ként emlegetett, a kopernikuszi asztronómia melletti érveit felsorakoztató munkájából, *Párbeszéd*ek címen M. Zemplén Jolán válogatásában, fordításában, és a kihagyott részeket összefoglaló kommentárjával. M. Zemplén huszonöt éve hunyt el. Életútját és életművét méltó módon és jól dokumentálva mutatja be itt közölt írásában egykori közvetlen munkatársa, Gazda István, a Magyar Tudománytörténeti Intézet vezetője. Írása önmagáért beszél, és nem igényel kommentárt – úgy vélem.

A másik, itt közölt írás Gheorghe Stratan, a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem fizikus

végzettségű tudománytörténet professzorának írása elé azonban, azt hiszem, szükséges néhány szót előrebocsátani. Gheorghe Stratan rövid cikke olvastán ugyanis sokan úgy vélhetik: egy kritikus hangvételű írás nem való egy évfordulós méltató megemlékezés keretei közé. Azt hiszem azonban, hogy Stratan komparatív elemzése: M. Zemplén és Stefan Bălan (1913–1991) *Dialogo* válogatásának összevetése, indirekt módon éppen M. Zemplén emberi és tudósi nagyságáról tanúskodik. Arról, hogy a román verzió készítőjétől eltérően M. Zemplén Jolán *nem tett ideológiai engedményt az '50-es években Magyarországon fennálló politikai helyzetben*, és az akkori magyar értelmiség legjobbjaihoz hasonlóan klasszikus művek fordításával foglalkozott, mert eredeti írásait csak súlyos megalkuvással tehetné volna közzé.

Stratan kritikai észrevételei M. Zemplén munkájával kapcsolatban *filológiai jellegűek*, s mint ilyenek jórészt helytállóak (bár a két konkrét példája: Sagredo redundáns belép-

tetése és az Orlando-utalás esete jelentéktelen, és inkább kiadói-szerkesztői, mint fordítói-válogatói hiba.) S egy válogatást egyébként is mindig érhet jogos kritika. Stratan írása ugyanakkor a *történeti és kulturális kontextus ismeretének hiányáról vagy figyelmen kívül hagyásáról tanúskodik*, ami pedig ma egy tudománytörténész esetében komoly módszertani hiba. Stratan ugyanis figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy a M. Zemplén féle *Párbeszéd* fordítás-válogatás *nem tudományos (tudománytörténeti) szakkönyv, hanem ismeretterjesztő kiadvány*. Az Európa Kiadónál a *szépirodalom* klasszikusait fordításban közreadó paperback füzetek sorozatában jelent meg. (A terjedelem tehát erősen korlátozott volt.) Galilei *Dialogo*-ja ugyanis tudományos értékén túl irodalmi értékkel is rendelkezik. A mű nem értekezés, hanem a heliocentrikus asztronómia mellett és ellen szóló érvek közötti, színpadias és irodalmias elemekben bővelkedő, drámai összecsapás, három személy (Salviati, Simplicio és Sagredo) képviselésében. Stratan tehát olyasmit kér számon M. Zemplén Jolánon és az Európa Kiadón,

amire azok eleve nem vállalkoztak/vállalkozhattak. Ezt azonban (mint kérdésemre megerősítette) a magyar nyelv és háttértudás híján Stratan professzor nem tudhatta. Már az mérész vállalkozás volt részéről, hogy csupán egy magyarul értő segítőtámaszkodva filológiai kritikára vállalkozott. (És nem csak a budapesti, hanem a bukaresti Kriterion kiadás esetében is.) Abban azonban nagyon igaza van Stratan professzornak, hogy a kiváló teljes *Discors*-fordításhoz hasonlóan ideje lenne egy teljes magyar tudományos igényű *Dialogo*-fordítás elkészítésének és megjelenítésének. Ezzel még adósak vagyunk. . .

Írását Gheorghe Stratan néhány hónapja a *Hungarian Quarterly*-nek küldte el közlésre. A főszerkesztő, Zachár Zsófia továbbította hozzám. Úgy gondoltam, érdemes ezt a rövid írást minden fogyatékosága ellenére közzétenni, mert igen tanulságos képet villant fel egy már letűnt korszak két eltérő emberi útjáról, két különböző kulturális produktumáról. Remélem, mások is így látják.

Kulcsszavak: *Galilei, M. Zemplén Jolán*

M. ZEMPLÉN JOLÁN FIZIKATÖRTÉNETI KUTATÁSÁIRÓL

Gazda István

tudománytörténész, kandidátus, igazgató,
Magyar Tudománytörténeti Intézet
mati@tudomanyortortenet.hu

A híres Zemplén tudóscsalád örökségét vitte tovább M. Zemplén Jolán fizikatörténész, akit 1967-ben elsőként választottak – nő léte – fizikaprofesszorra magyarországi egyetemen. Édesapja, Zemplén Győző, nemzetközi hírnévű fizikus volt, a lökéshullámok elméletének tudós kutatója, aki Göttingában is elismerést szerzett fizikai tudásával, s így nem véletlenül alapították számára 1912-ben a Műegyetemen az elméleti fizika tanszéket. A neves fizikus sajnos fiatalon elhunyt az I. világháborúban, ha nem így történt volna, korábbi professzorával, Eötvös Loránddal együtt talán maga is eljutott volna a Nobel-díj kitüntetésig. (Eötvöst fel is terjesztették a díjra, de halála miatt – a díj szabályzatának megfelelően – a felterjesztést nem tárgyalták tovább.)

Zemplén Jolán 1911-ben született, s nagyon nagy műveltségű matematika-fizika szakos tanár lett, aki mind a reáliák, mind a humaniorák területén jól el tudott igazodni. Férje a neves filozófus, Mátrai László lett (Zemplén, 2000). M. Zemplén Jolán kutatásait talán az is segítette, hogy férjével együtt a patinás Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárában lakott, ahol férje hosszú időn keresztül az igazgatói posztot töltötte be. Magas szinten sájtította el a német és angol nyelvet, s remekül fordított latinból is (lásd

Bíró, 1986a; Bíró, 1986b; Bíró 1994/95; Mátrai, 1986).

A magyarországi fizikatörténet-írás kezdetét a 19. század utolsó harmadában megjelent művekhez vezethetjük vissza, Czöglér Alajos és Heller Ágoston munkáig, utóbbi német nyelven közreadott fizikatörténete nemzetközileg is elismert kézikönyv volt. A század-előn Baumgartner Alajos, később Mikola Sándor írt fizikatörténeti munkákat a középiskolák tanulóinak és tanárainak számára, az 50-es évek elején Nádor György fizikatörténete látott napvilágot, s ezzel párhuzamosan jelent meg Szabó Árpád matematikatörténeti kötetei, fizikatörténeti és asztronómatörténeti vonatkozásokkal.

M. Zemplén Jolán 1946-ban jelentette meg első nagy fizikatörténetét *A háromezeréves fizika* címmel, 1954-ben pedig önálló kötete jelent meg Roger Bacon munkásságáról. A Magyar Tudományos Akadémia keretében ekkor indultak az első nagyobb tudománytörténeti és technikátörténeti kutatások, amelyek eredményeit számos monográfia őrzi, köztük M. Zemplén Jolánnak a magyarországi fizika történetéről közreadott két hatalmas műve (M. Zemplén, 1961; M. Zemplén, 1964). Az első kötet a régi magyar könyvtár időszakának, tehát az 1711 előtti korszaknak a fizika-